

- GAZDAG Vilmos (2007) Magyar–ukrán kisszótár (Угорсько–український словничок). Közoktatás XIV. évfolyam, 2007/3–4. szám. 14.
- GAZDAG Vilmos (2009) Az államnyelv elsajátítását segíti. Megjelent az ukrán-magyar kisszótár. KárpátInfo, (2009. január 21.) 6.
- HALAS (2000) = Галас Я., Характеристика української лексики «Русько-мадярського словаря» Ласлова Чопея. — In: Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства. Випуск 2. Ужгород, 55–59.
- LIZANEC' (1963) = Лизанець П. М., З історії вивчення угорських запозичень у говорах Закарпаття (На матеріалах праць Л. Чопея). — In: Тезиси докладов и сообщения к Всесоюзной конференции по вопросам финно-угорского языкознания. Ужгород, 49–52.
- MOKÁNY (1969) = Мокань А. А., Из истории исследования венгерских заимствований в закарпатских украинских диалектах (О статье и словаре Л. Чопея). — In: Ученые записки Ленинградского государственного университета. Серия филологических наук, вып. 71 (№ 335). Ленинград, 49–60.
- PAŇKEVIČ (1938) = Панькевич Іван, Українські говори Підкарпатської Русі і сумежних областей (З приложеньям 5 діялектологічних мап). Част. I. Звучня і морфологія. Praha.
- PAŇKO (1991) = Панько Сергій, Русько-мадярські і мадярсько-руські словники до 1945 року. — In: UDVARI I. (kiadásra előkészítette és szerk.) Hodinka Antal: Ruszin–magyar ígetár. Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza, 62–69.
- SABAĐOŠ (1993) = Сабадош Іван, Розвиток лексикографії на Закарпатті в загальноукраїнському контексті. — In: Другий міжнародний конгрес україністів. (Мовознавство). Львів, 1993. 252–256.
- SEMEŇOVIČ (1883) = Семенович Антон, Объ особенностях угрорусского говора. — In: Сборник статей по славяновѣдѣнію [...] учениками В. И. Ламанского. Санктпетербургъ. 212–238. (Különlenyomat a leMBERGI Sztefanik Könyvtárban.)
- TESZ = BENKŐ Loránd (főszerk.) (1967–1984) A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. 1–4. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- UDVARI (1991–92) = Удвари Иштван, Памяти Ласло Чопея. Studia Slavica 37, 467–473.

Gazdag Vilmos

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola

Ukrán–magyar és magyar–ukrán terminológiai szótárak Kárpátalján¹

Kisebbségi helyzetben kiemelkedő fontossággal bír az, hogy a felnövekvő nemzedék megőrizze anyanyelvét, s mindeközben használható kétnyelvűségre tegyen szert (Lanstyák 1996: 11–15), amely által a hazai munkaerőpiacon is versenyképessé válhat.

A kárpátaljai magyarok és az ukrán állam céljai így látszólagosan azonosaknak tekinthetők: mindkét oldal kiemelt hangsúlyt fektet az államnyelv minél tökéletesebb megismerésére. Különbség a megoldási lehetőségekben és a kimenetben mutatkozik.

Az ukrán állam ugyanis az államnyelvi oktatás kizárólagossága, illetve a kisebbségi nyelvek használati lehetőségeinek csökkentése által próbálja a kisebbségeket az ukrán nyelv elsajátítására ösztönözni. Az elmúlt évtized során Ukrajnában több olyan rendeletet is kiadtak, amelyek jelentős mértékben korlátozzák a kisebbségek oktatási nyelvi jogait (Orosz 2010: 93–106; Molnár 2010: 188–190; Séra 2010: 168). A korábban megkezdett oktatáspolitikai „reformok” betetőzéseként a 2017. szeptember 5-én megszavazott új oktatási törvény 7. cikkelye² kimondja, hogy: Az oktatási folyamat nyelve az oktatási intézményekben az államnyelv, s a kisebbség nyelvén fo-

lyó oktatáshoz csak az iskola előtti és az elemi iskolai szinteken biztosít jogot (Fedinec-Csernicskó 2017: 289). Az oktatási programnak megfelelően egy vagy néhány tantárgy két vagy több nyelven is oktatható, illetve a hallgatók kérésére a szakképző és felsőoktatási intézmények megteremtik a feltételeket a nemzeti kisebbség nyelvének mint tantárgynak a tanulásához. Nyilvánvaló tény az, hogy azok a kárpátaljai magyar anyanyelvű diákok, akik ez idáig lényegében csak az iskolai keretek között találkoztak az államnyelvvvel (Beregszászi–Csernicskó 2003: 41), s azt is csak heti pár óra keretében, nem fognak tudni probléma nélkül megbirkózni az oktatási folyamat ilyen jellegű, új kihívásaival. Számukra – és sok esetben nyilvánvalóan még a magyar oktatók számára is – problémát fog jelenteni az, hogy esetlegesen az alapfogalmakat is megértsék vagy megtanítsák az órák keretein belül. Ebben nyújthatnak bizonyos mértékű segítséget a különféle terminológiai szótárak. Ugyanakkor fontos hangsúlyozni azt, hogy a kétnyelvű szakszótári munkák száma elég alacsony. Épp ezzel is indokolható az, hogy számos olyan iskolai tantárgy, illetve szakma van, amihez

maig nem készült magyar-ukrán vagy ukrán-magyar szaknyelvi szótár.

A szaknyelvek kapcsán bizonyítást nyert tény az, hogy annak terminológiáját a megkérdezettek általában csak azon a nyelven (esetünkben többnyire ukránul) ismerik, amelyen elsajátították azt (Györke 1991: 66–69), s ez bizonyos mértékig közrejátszhat abban, hogy a határon túli magyar nyelvvaltozatokban gyakorlatilag eltűnnek a magyar szaknyelvek (Balázs 2003: 9).

Ukrajnai szótárak

Multidisziplináris szótárak

Az ide sorolható egyetlen szakszótár egy már három kiadást is megért, több tudományterületet magába foglaló szótár. A *Magyar-ukrán szakszótár / Українсько-угорський словник термінології* első kiadása 2008-ban jelent meg Csernyivciben. A *Manuszenko L. V.* és munkatársai által szerkesztett és *Kulin Zoltán – Kohut Erzsébet – Szemrád Omelyan* fordításában megjelent szótár háromezer-ötszáz címszót tartalmaz, melyek a következő tudományterületeket érintik: történelem, földrajz, matematika, fizika, biológia, kémia. A szótár sajátossága, hogy az egyes tudományterületeket a szócikkekben elhelyezett piktogramokkal jelöli. A szótár újabb kiadása *Kyriienko N. M.* és munkatársai szerkesztésében 2009-ben, immár 9+1 tudományterülettel és hatezer címszóval látott napvilágot. Az első kiadás tudományterületei mellé bekerült a jog, a nyelvészet, az informatika, illetve egy minden tantárgyhoz kötődő kifejezéseket tartalmazó csoport is. A harmadik kiadás 2018-ban *Bobkova O. S.* és munkatársai szerkesztésében, az előző kiadással azonos számú tudományterületet, viszont már hétezer címszót tartalmazva jelent meg.

Kárpátaljai kiadású szótárak

E szótárak a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, illetve a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola szakembereinek közös munkája révén kerülhettek kiadásra.

A hagyományos értelemben vett kétnyelvű szaknyelvi szótárak sorát a *Csubirka Magdolna* által összeállított, s 2004-ben napvilágot látott *Magyar-ukrán, ukrán-magyar iskolai biológiai szótár* nyitja, mely a benne szereplő szakszavakat négy fogalomkörbe sorolja: 1. Növénytan; 2. Állattan; 3. Az ember biológiája; 4. általános biológia. A fogalomkörökbe való besorolás elgondolása alapvetően jó ötletnek tűnhet, s akár még a tanulók munkája szempontjából is előnyösnek nevezhető, viszont a szótárban szereplő szavak közül így több is ismétlődik. Számos szó egyaránt megtalálható például az állattan és az ember biológiája címet viselő fogalomkörben is. A szócikkek felépítése meglehetősen egyszerű: a címszavakat vastag betűvel szedték, a hozzájuk tartozó jelentéseket pedig e nélkül.

2016-ban az ungvári Audoor-Shark kiadónál látott napvilágot a jelen írás szerzője által összeállított *Ukrán-magyar nyelvészeti szakszótár*, amely a nyelvtudomány egyes részterületeinek (a hangtántól a stilisztikáig) legfontosabb fogalmait több mint háromezer címszóban próbálja meg összegyűjteni. A szócikkek egyszerű, a hagyományos lexicográfiai elveket követő felépítése lehetővé teszi, hogy a szótár az oktatási folyamat bármely szintjén hasznosítható legyen.

A kárpátaljai magyarok hivatali életben való jobb boldogulásának, illetve a magyar hivatali szaknyelv egységesítésének céljával készült *Bárány Erzsébet, Cserniczkó István, Gazdag Vilmos, Hires-László Kornélia, Kótyuk István, Márku Anita* szerkesztésében az ungvári RIK-U kiadónál 2017-ben közreadott *Ukrán-magyar hivatali (regiszter) szótár*, amely közel négyezer címszót és számos ezekhez kapcsolódó állandósult szókapcsolatot tartalmaz.

A hagyományos értelemben vett szaknyelvi szótárak mellett számos olyan magyar nyelvű kiadvány is napvilágot látott, melyek elsősorban fogalomtárként funkcionálnak, de az egyes szócikkek kialakítása, azáltal, hogy tartalmazzák a címszavak ukrán (illetve némely esetben még az angol) nyelvű megfelelőit is, szakszótárként való alkalmazásukat is lehetővé teszi.

Ide sorolhatjuk például *Izsák Tibor Természetföldrajzi fogalmak szótára* című, 2004-ben Beregszászon a PoliPrint kft. kiadásában megjelent munkáját is. A szótár kilencszáz címszót tartalmaz. A címszavak e munkában a következő formában épülnek fel: a vastag betűvel szedett címszó után zárójelben az átadó nyelvi megfelelő, a jelentésre utaló magyarázat olvasható, majd szögletes zárójelben az ukrán és angol nyelvi megfelelő.

Az ilyen típusú munkák közé sorolhatjuk a *Molnár József* által összeállított, s ugyancsak 2004-ben megjelent *Csillagászati földrajzi fogalomtárat* is. Ennek szócikkei a következő formában épülnek fel: a vastag betűvel szedett címszó, szögletes zárójelben ugyancsak vastag betűs formában az ukrán nyelvi megfelelő, végül pedig a szó jelentésére utaló magyar nyelvű magyarázat következik.

Hasonló jellegű munka a *Bárány Erzsébet* által összeállított és 2010-ben a Poliprint kft. által megjelentetett *Короткий термінологічний словник з морфології української мови* (azaz *Az ukrán nyelv rövid morfológiai szótára*). Szócikkei a következő formában épülnek fel: vastag betűvel szedett címszó, zárójelben a magyar nyelvi megfelelő, majd pedig a szó jelentésére vonatkozó ukrán nyelvű magyarázat.

A Soós Kálmán ösztöndíjprogram szótárai

A korábban már említett szaknyelvi szótárak hiányát kívánja enyhíteni a „GENIUS” Jótékonyági Alapítvány által évente meghirdetésre kerülő Soós Kálmán Ösztöndíjprogram Jegyzetámogatási alprogramja, amelyre a pályázók olyan tantárgyokhoz kötődő oktatási jegyzetekkel és szaknyelvi szó-

tárakkal pályázhatnak, amelyekhez nem megfelelő az ez irányú ellátottság. A pályázatra készült és ösztöndíjban részesült munkákat az alapítvány a saját weboldalán teszi elérhetővé (<http://genius-ja.uz.ua>). Az itt elérhető munkák között is találhatunk két-nyelvű (magyar-ukrán, ukrán-magyar) szaknyelvi szótárakat.

Itt lehet hozzáférni például *Ur Judit Ukrán-magyar szakkifejezések szótára biológiából* című munkájához, mely a 2013. évi pályázaton részesült ösztöndíjban. A szótár a korábban már bemutatott Csubirka-féle szótár hagyományait követve több fogalomkörbe sorolja a benne szereplő szavakat: 1. Botanika; 2. Zoológia; 3. Az ember biológiája; 4. Prokarióták, Baktériumok, Gombák; 5. Általános biológia és általános fogalmak. A szócikkek hármas tagolásúak, az egyes részeket kötőjel választja el egymástól: ukrán címszó, magyar jelentés, s amennyiben van, dőlt betűs formában a latin megnevezés. A szótár érdekessége, hogy a címszavakat semmilyen formában nem emelik ki.

2014-ben a jegyzettámogatási program egyik ösztöndíjasa lett a *Greba Ildikó* által összeállított *Magyar-ukrán és ukrán-magyar testnevelési szótár*, mely tizenhat fejezetbe (vagyis fogalomkörbe) sorolja a benne szereplő szavakat. A szótár szócikkei két oszlopos formában kerülnek megjelenítésre, de nem tartalmaznak semmiféle kiemelést.

A 2016-os év során ösztöndíjat kapott a már említett Ukrán-magyar nyelvészeti szakszótár párként készített *Magyar-ukrán nyelvészeti szakszótár* is. A kiadvány mind szerkezetében, mind a szócikkei számában követi az Autdor-Shark kiadónál megjelent szótár felépítését.

Magyarországi kiadású szakszótárak

Az intenzív magyar-ukrán tudományos együttműködéseknek, illetve az anyaországi és a kárpátaljai szakemberek szoros együttműködésének köszönhetően Magyarországon is több ukrán-magyar, magyar-ukrán szakszótár került már kiadásra.

E folyamat keretein belül jelent meg *Holovács József*nek a Nyíregyházi Bessenyei György Tanárképző Főiskolán 1998-ban kiadott tízezer címszót tartalmazó *Ukrán-magyar, magyar-ukrán matematikai szótára*. A szótár egyik nagy előnye, hogy kerüli az ismétlődéseket, amit a szócsoportok összevonásával ér el a szerző.

Ugyancsak itt kell említést tennünk az Anyanyelv-ápolók Szövetségének a Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoporttal, a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társaságával, valamint az NH-Collegium Fenno-Ugricummal való együttműködése eredményeként kiadott maTer, magyar-magyar terminológiai szótárainról is, melyeket *Pusztay János* sorozatszerkesztő gondoz. Az egyelőre négy kiadványból álló szótársorozat célja, hogy az iskolai tantárgyak szókincsére alapozva összehasonlító terminológia szótárakkal gyarapodhassanak az oktatási intézmények.

A sorozat első tagjaként *Szemrád Emil Kémiai szakkifejezések magyar-magyar-ukrán szótára középiskolák részére* című kiadványa látott napvilágot. A következő két munka, azaz a *Fizikai szakkifejezések magyar-magyar-ukrán szótára középiskolák részére*, illetve a *Matematikai szakkifejezések magyar-magyar-ukrán szótára középiskolák részére* című kiadvány *Hladonik István* nevéhez kapcsolódik. Az említett három szótár azonos elv alapján, négy oszlopos elrendezésben (kárpátaljai magyar, ukrán, magyar, valamint annotáció) került összeállításra. Ugyanakkor fontos megjegyezni azt is, hogy a kárpátaljai magyar és a standard magyar nyelvi megfelelők között az esetek túlnyomó többségében nincs eltérés. A maTer sorozat utolsó tagja a *Zékány Krisztina–Boriszova Éva* által összeállított *Magyar toldalékok ukrán értelmezésekkel. A magyart idegen nyelvként tanulók számára* című kötet. A szerzők az ugyancsak táblázatos felépítésű kiadványt azoknak ajánlják, akik már rendelkeznek valamilyen tudásbázissal, ismerik az illeszkedés-, valamint a hangok egymásra hatásának törvényeit.

Jelen munka keretei között természetesen nem áll módunkban a még meg nem jelent kiadványokról számot adni, de remélhetőleg vannak ilyenek is, melyek az elkövetkező időszakokban tovább bővíthetők majd a magyar-ukrán, ukrán-magyar szaknyelvi szótárak sorát.

Jegyzetek:

¹ „Az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-20-4 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.”

² A törvény eredeti ukrán nyelvű szövegét lásd: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/page#Text>, magyar nyelvű fordításban: https://regio.tk.mta.hu/index.php/regio/article/view/185/pdf_160

Irodalom:

BALÁZS GÉZA 2003: Euroterminológia és a magyar nyelv.

Szaknyelvi kommunikáció és nyelvstratégiai munka.

Magyar Orvosi Nyelv 2003. évfolyam 1. szám. 9–12.

BEREGSZÁSZI ANIKÓ–CSERNICKÓ ISTVÁN 2003: A kétnyelvűség típusai a kárpátaljai magyar közösségben. In.

Csernicskó István szerk. A mi szavunk járása. Bevezetés

a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba. Beregszász:

Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola, 34–42.

FEDINEC CSILLA – CSERNICKÓ, ISTVÁN 2017: A 2017-es ukrainai oktatási kerettörvény: a szöveg keletkezéstörténete és tartalma. Regio: Kisebbség Kultúra Politika Társadalom 25. évf. 3. szám. 278–300.

GYÖRKE MAGDOLNA 1991: A kárpátaljai magyar szaknyelvek.

In. Győri-Nagy Sándor – Kelemen Janka szerk.

Kétnyelvűség a Kárpát-medencében Kiadja a Széchenyi

társaság a Pszicholingva Nyelviskola közreműködésével.

Budapest, 70–71.

LANSTYÁK ISTVÁN 1996: Anyanyelvi nevelés a határon

innen és túl. In. Csernicskó István – Várad Tamás

szerk., Kisebbségi magyar iskolai nyelvhasználat, 11–15.

Budapest: Tinta Könyvkiadó és Kiadványszerkesztő Bt.

MOLNÁR ANITA 2010: Magyar vagy ukrán tannyelvű iskola? A tannyelv lehetséges következményeiről Kárpátalján. In. Határhelyzetek III. Önmeghatározási kísérletek: hagyományörzéstől a nyelvi identitásig. Szerkesztő: Fábri István – Kötél Emőke Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium Budapest, 186–212.

OROSZ ILDIKÓ 2010: A magyar anyanyelvű/anyanyelvi oktatás és képzés helyzete Kárpátalján (1991–2010). In. A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Lehoczky Tivadar Intézetének tanulmánygyűjteménye, 87–137.

SÉRA MAGDOLNA 2010: Érvek és ellenérvek az iskolai tannyelv választásban (avagy az oktatáspolitikai változások hatása a kárpátaljai magyar közösségre irányított beszélgetések alapján) In. Határhelyzetek III. Önmeghatározási kísérletek: hagyományörzéstől a nyelvi identitásig. Szerkesztő: Fábri István – Kötél Emőke Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium Budapest, 161–185.

A munkában említett nyomtatott szótárak bibliográfiája:

BÁRÁNY ERZSÉBET 2010 = Барань Єлизавета Балажівна: Короткий термінологічний словник з морфології української мови. Rákóczi-füzetek LXXIII. Beregszász, PoliPrint Kft.

BÁRÁNY ERZSÉBET, CSERNICKÓ ISTVÁN, GAZDAG VILMOS, HIRESLÁSZLÓ KORNÉLIA, KÓTYUK ISTVÁN, MÁRKU ANITA 2017: Ukrán–magyar hivatali (regiszter) szótár. Ungvár, Rik-U.

BOBKOVA O. S. és munkatársai 2018 = Бобкова О. С. та ін.: Magyar-ukrán szakszótár / Українсько-угорський словник термінології. Csernyivci, Bukrek Kiadó.

CSUBIRKA MAGDOLNA 2004: Magyar-ukrán, ukrán-magyar iskolai biológiai szótár. Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó.

GAZDAG VILMOS 2016: Українсько-угорський словник лінгвістичних термінів. (Ukrán-magyar nyelvészeti szakszótár). Ungvár, Autdor-Shark.

HLADONIK ISTVÁN 2017: Fizikai szakkifejezések magyar-magyar-ukrán szótára középiskolák részére. ASZ-MNYKNT, Budapest/Badacsonytomaj-Ungvár.

HLADONIK ISTVÁN 2017: Matematikai szakkifejezések magyar-magyar-ukrán szótára középiskolák részére. ASZ-MNYKNT, Budapest/Badacsonytomaj-Ungvár.

HOLOVÁCS JÓZSEF 1998: Ukrán-magyar, magyar-ukrán matematikai szótár. Bessenyei György Tanárképző Főiskola, Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszék.

IZSÁK TIBOR 2004: Természetföldrajzi fogalmak szótára. Kiadja a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség Tankönyv- és Taneszköztanácsa, Beregszász, PoliPrint Kft.

KYRIENKO N. M. és munkatársai 2009 = Кирієнко Н. М. та ін.: Magyar-ukrán szakszótár / Українсько-угорський словник термінології. Csernyivci, Bukrek Kiadó.

MANUSZENKO L. V. és munkatársai 2008 = Л. В. Манусенко та ін.: Magyar-ukrán szakszótár / Українсько-угорський словник термінології. Csernyivci, Bukrek Kiadó.

MOLNÁR JÓZSEF 2004: Csillagászati földrajzi fogalomtár (segédanyag a földrajz szakos főiskolai hallgatók számára a címszavak ukrán megfelelőivel), Kiadja a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség Tankönyv- és Taneszköztanácsa, Beregszász, PoliPrint Kft.

SZEMRÁD EMIL 2017: Kémiai szakkifejezések magyar-magyar-ukrán szótára középiskolák részére. ASZ-MNYKNT, Budapest/Badacsonytomaj-Ungvár.

ZÉKÁNY KRISZTINA – BORISZOVA ÉVA 2017: Magyar todalékok ukrán értelmezésekkel. A magyart idegen nyelvként tanulók számára. ASZ-MNYKNT, Budapest/Badacsonytomaj-Ungvár.

Lebovics Viktória

ELTE BTK Ukrán Filológiai Tanszék

Taskovics Okszana

ELTE BTK Ukrán Filológiai Tanszék

Egy ukrán–magyar kulturális szótár dilemmáiról

„Rendhagyó gondolatok egy rendhagyó szótárról” címmel írt recenziót Mikó Pálné Bart István 1998-ban kiadott *Angol-magyar kulturális szótáráról*, majd kijelentette, hogy „a szótár lényege «mindössze» annyi, hogy nyelv- és civilizáció-érzékeny olvasóközönséghez szól, mégpedig az újszerű szerkesztés igényével” (Mikó 2000: 112). Maga Bart István, a Corvina Kiadó akkori igazgatója, aki nemcsak az angol-magyar, hanem az *Amerikai-magyar kulturális szótár* (2000) szerzője is, egyik interjújában a kulturális szótárt új műfajnak nevezte (I. Lengyel 2003).

Tíz év alatt a Corvina Kiadó (Budapest) gondozásában az alábbi kulturális szótárak jelentek meg:

Bart István: Angol–magyar kulturális szótár, 1998. – 273 oldal

Gy. Horváth László: Japán kulturális lexikon, 1999. – 272 oldal

Bart István: Amerikai–magyar kulturális szótár, 2000. – 160 oldal

Györfly Miklós: Német–magyar kulturális szótár, 2003. – 248 oldal

Ádám Péter: Francia–magyar kulturális szótár, 2005. – 256 oldal

Soproni András: Orosz kulturális szótár, 2008. – 573 oldal

Sztanó László: Olasz–magyar kulturális szótár, 2008. – 304 oldal